

El 1862 marxà amb els camises roges sobre la ciutat eterna, però fou l'exèrcit italià mateix que interceptà els revolucionaris i fins i tot el va ferir. Garibaldi es retirà a la seua illa de Caprera i estudià la sol·licitud d'anar a Polònia per combatre al costat del poble polonès. També rebé l'oferta del president nord-americà Lincoln de lluitar al seu costat en la guerra de Secessió. Les va rebutjar totes dues. Mentrestant, es reconcilià amb Mazzini.

Els darrers anys. El 1866 el govern italià encarregà a Garibaldi que reclutara un cos de voluntaris per lluitar contra els austríacs al Trentino (nord-est de l'actual Itàlia), en una guerra en què Itàlia i Prússia eren al mateix bàndol. En acabar el conflicte, Venècia ja pertanyia als Savoia.

L'any següent Garibaldi tornà a marxar sobre Roma, però les tropes del papa i de França el van vèncer. La derrota fou una gran decepció per a Garibaldi, que culpà Mazzini perquè els seus seguidors no havien participat en l'empresa.

Tornà a l'exili de Caprera, però l'abandonà el 1870 per donar suport a la França republicana, en guerra contra una Prússia decidida a annexionar-se Alsàcia i Lorena. Després de l'armistici, fou elegit diputat a l'Assemblea nacional francesa, però aquesta el rebutjà –cosa que li féu comptar amb la solidaritat de Louis Blanc i Victor Hugo. Mentrestant, la ciutat de Roma, sense la defensa francesa, era ocupada per l'exèrcit d'Itàlia i n'esdevenia capital.

Després, Garibaldi es dedicà a l'escriptura i s'aproximà al socialisme –s'adherí a la Internacional–, encara que se sentia més pròxim a Bakunin que no a Marx. El 1879 fundà la Lliga de la Democràcia, un programa en què s'exigien reformes importants de l'estat com ara el sufragi universal, l'educació elemental obligatòria, gratuïta i laica o la supressió de les congregacions religioses.

Quan, tres anys més tard, morí l'*heroi dels dos mons*, es va estendre la sensació que moria un dels protagonistes del segle XIX.

Borja Català

Cèsar Borja: un estat nou

A la primeria del segle XVI, Cèsar, el fill del segon papa Borja, intentà construir un estat a la Itàlia central. Al segle XIX, alguns intel·lectuals i polítics romàntics van reprendre aquest estat purament italià i independent de cap potència estrangera com una imatge premonitòria de la unitat d'Itàlia.

L'estiu de 1498, en una cerimònia sense precedents, un cardenal, fill de papa regnant, renunciava públicament a la porpra i tornava a l'estat secular. Era la condició per a engegar uns projectes personals i polítics que pare i fill tenien ben pensats: immediatament després de la cerimònia, Cèsar Borja va rebre el títol de duc de Valença del Delfinat (duc del Valentinois, conegut a Itàlia per *duca Valentino*, canviant el títol d'arquebisbe de València per un altre amb un nom quasi idèntic!), i poc després emprenia viatge a la cort del rei de França. L'objectiu d'aquest viatge era sobretot assegurar-se una aliança, i un suport militar, que li permetera d'emprendre una política pròpia al centre d'Itàlia. I al mateix temps, procurar-se un casament a l'altura de les seues noves ambicions.

El matrimoni amb Carlota d'Albret, germana del rei de Navarra, deixava segellada l'aliança francesa de Cèsar, el qual, amb el títol de *Borja de França* i amb la flor de lis a l'escut, acompanyà poc més tard Lluís XII en la conquesta i ocupació del ducat de Milà, és a dir, en la caiguda dels Sforza, antics aliats de Roderic Borja. A continuació, el rei de França li va proporcionar un contingent militar important, amb l'ajut del qual, i de tropes pròpies, Cèsar va iniciar ràpidament les primeres campanyes contra els senyors autònoms dels estats pontificis. La primera raó era restaurar el poder territorial de l'església de Roma. La segona, inicialment no declarada, era començar a construir un estat propi a les regions centrals d'Itàlia.

Mentrestant, a Roma, el papa mateix, amb l'excusa d'un delictes de lesa ma-

jestat, confiscava els castells i les possessions de la poderosa família Caetani, i, amb aquests castells i més, els néts del papa Alexandre, fills de Lucrecia, rebien els primers títols i senyories: Joan de Borja, *infans romanus*, era nomenat duc de Nepi, i Roderic d'Aragó i Borja (fill del gendre assassinat del papa), rebia el ducat de Sermoneta. *I duchetti*, com eren coneguts a Roma els dos infants, havien de ser, en la imaginació exaltada de l'avi, els nous senyors de dotzenes de castells i de viles, els nous barons romans, els Borja successors dels grans noms de nissaga immemorial com els Orsini, els Colonna o els Conti. El somni del papa era pura fantasia, un error molt greu que necessàriament havia de despertar una resistència violenta. L'altre projecte, però, substancialment militar i polític, era de més envergadura i potser tenia més sentit i més possibilitats de consolidar-se i de durar. La idea era de suprimir els petits tirans locals que usurpaven el poder i l'autoritat del papa a les ciutats dels territoris de l'Església, i d'instal·lar en aquestes regions una administració nova i ben organitzada. Com a resultat paral·lel, el pontífex i el seu fill tenien segurament el disseny de reservar una part d'aquestes terres recuperades, i algunes altres del centre de la península, per tal de formar un principat o estat nou, no pas com a part dels estats pontificis, sinó sota la sobirania de Cèsar.

Així, entre el setembre de 1499 i el febrer de 1500, Cèsar va conquerir les ciutats d'Imola i Forlì, a la Romanya, i després va fer una entrada triomfal a Roma, on el papa el nomenà capità general de l'Església. Després, en una

Possible retrat de Cèsar Borja atribuït al pintor de l'escola veneciana Giorgione.

segona campanya, va conquerir igualment Pesaro, Rímini, Faenza i més ciutats, i així anava posant els fonaments d'un territori propi, formalment sota l'autoritat papal, però en realitat controlat per capitans i administradors fidels al fill del papa. Pel camí, alguns crims polítics especialment odiosos li degueren semblar inevitables, com la mort del jove senyor de Faenza, Astorre Manfredi, presoner d'honor, llançat al Tíber amb una bala de canó al coll.

Cèsar hagué d'interrompre momentàniament les campanyes per unir-se a l'exèrcit del rei de França que baixava cap a Nàpols, i la conquesta sanguinària de Càpia degué augmentar la incipient fama de crueltat del fill del papa. En tot cas, el capità general de l'Església

sabia com formar una milícia eficaç: amb bons oficials, bona paga, uniformes, armament, disciplina i entrenament constant. Uns conceptes i mètodes que s'allunyaven tant de la tropa feudal dels barons com de les bandes irregulars dels *condottieri*, però que exigien un finançament abundant. Els diners, evidentment, venien del papa, que es dedicà a augmentar els ingressos per mitjans sovint poc regulars, des de la subhasta de càrrecs de la cúria fins a la confiscació dels béns d'alguns altres barons romans, passant per la venda massiva d'indulgències.

Després de l'ocupació del ducat d'Urbino, Cèsar ja controlava quasi tota la Romania i la costa central de l'Adriàtic, un territori considerable. I

allà començà l'experiment d'una nova organització militar i sobretot d'una nova administració civil que, comparativament, pot considerar-se ordenada i moderna. Juristes italians o valencians, humanistes, experts en comptabilitat, o enginyers militars com Leonardo da Vinci, acompanyaven la cort mòbil de Cèsar. Convertit ja en duc de Romania, va instal·lar provisionalment la capital a Cesena, i començà a planejar la conquesta de Siena i de Bolonya. L'etapa següent era el control de Florència, de la Toscana i, en definitiva, de tota la Itàlia central, de costa a costa. El florentí Niccolò Macchiavelli, enviat com a observador oficial i negociador eventual, va preveure molt bé aquest projecte d'un estat diferent. De fet, el papa Alexandre Borja i el seu fill el van impressionar profundament com a mestres en l'art de guanyar i exercir un poder *nou*, i foren un dels exemples o inspiradors del seu clàssic *Il Principe*, fonament de la ideologia moderna del poder.

El casament de Lucrecia amb el duc de Ferrara també tenia per objectiu protegir el nou estat pel nord, mentre Cèsar completava els seus plans. Però l'any 1502 el temps començava a ser escàs: el xoc entre Lluís XII i Ferran el Catòlic pel domini de Nàpols ja era obert i declarat, i el papa no podia mantenir indefinidament una posició autònoma entre les dues potències. De fet, a més de voler fundar un principat per al seu fill, Alexandre VI tenia clar que un estat fort i compacte al centre de la península era l'única manera d'impedir que França des del nord i Castella-Espanya des del sud acabaren xocant i controlant tot Itàlia. L'estat nou de Cèsar, per tant, seria purament italià: l'única part d'Itàlia, al costat de Venècia, independent del control estranger. I fins i tot va circular la imatge (un somni, un auguri, una fantasia) d'un Cèsar Borja rei d'una Itàlia lliure. Al segle XIX, alguns escriptors i polítics romàntics, del temps del *Risorgimento*, van reprendre aquesta imatge premonitòria i patriòtica.

Però el somni del pare i del fill no podia durar més que la vida del papa mateix, i l'estiu de 1503 es va ensorrar com un castell d'arena a la vora del mar.

Joan F. Mira